

Г.Т. Мұхамеджанова

М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан, Петропавл қ.
e-mail: gulmira_mukhamedzhanova@list.ru

ЛИНГВОДИДАКТИКАДАҒЫ АССОЦИАТИВТІ ЭКСПЕРИМЕНТ ТӘСІЛІ

Орта мектепте қазақ тілін оқытудың әдістемесін жетілдіру – күн тәртібіндегі маңызды мәселелердің бірі. Қазіргі қоғамда білім берудің жаңа бағыттарына сәйкес жалпы білім беретін мектеп оқушыларына қазақ тілінің тілдік құралдарын меңгерту әдістемесін жетілдіру мәселесі де өзекті сипатқа ие болды. Өйткені ұлттық санада қалыптасқан қазақ тіліндегі көріктеуіш тілдік құралдар – ұлт тілінің аса маңызды бөлігі, адамның тұрмысындағы, салты мен дәстүріндегі барша мәдени құндылықтар үнемі тілдік құралдардан көрініс беріп отырды. Қазақ тілтанымы мен әдебиеттану ғылымында «тілдік құралдар» және «көріктеуіш құралдар» терминдері қатар қолданылады. Белгілі бір ұғымды нақты беретіндіктен, көрсетілген терминдік аталымдар біздің мақаламызда кең дәрежеде қолданылады. Қазіргі жаһандану заманында, көптілділік орныққан қоғамда, ақпараттар ағыны жеке адамға жоғары деңгейде әсер етіп отырған кезеңде көріктеуіш құралдар туралы мағлұматты тереңдету және олардың ұлт – тіл – мәдениет тұтастығынан туындайтын лингвомәдени ерекшелігін зерделеу – қазақ тілінің басқа тілдермен бәсекелестігін жоғары деңгейге көтеруге үлес қосатын маңызды фактор. Сол себепті оны сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу үшін, әсіресе, орта білім беру жүйесінде көріктеуіш құралдарды оқытудың, танытудың арнайы әдістемелік бағдарламалары жетілдірілуі тиіс. Ұсынылған әдістемелік жүйенің тиімділігін тексеру эксперимент арқылы жүзеге асырылады. Мақалада орта мектепте «Қазақ тілінің тілдік құралдары» атты таңдау пәнін меңгерудің ерекшеліктері, оқушылардың тілдік санасында көріктеуіш құралдардың орнығу деңгейін көрсететін ассоциативті эксперимент нәтижесі талданды.

Түйін сөздер: тапсырмалар, оқыту, ассоциативті эксперимент, стимул-сөз, реакция-сөз, көріктеуіш тілдік құралдар, жалпы білім беретін мектеп.

G.T. Mukhamedjanova

M. Kozybayev North Kazakhstan University, Kazakhstan, Petropavlovsk
e-mail: gulmira_mukhamedzhanova@list.ru

The method of associative experiment in linguodidactics

Improving the methodology of teaching the Kazakh language in secondary school is one of the important issues on the agenda. In modern society, the issue of improving the methods of mastering the language means of the Kazakh language by students of secondary schools in accordance with the new directions of education is also becoming relevant. After all, all cultural values in everyday life, customs and traditions of a person have always been reflected in linguistic means – the most important part of the national language-the colorful linguistic means of the Kazakh language that have developed in the national consciousness. In Kazakh linguistics and literary studies, the terms “linguistic means” and “expressive means” are used in parallel. Since it concretizes a specific concept, these terminological names are widely used in our article. An important factor contributing to the increase in the level of competition of the Kazakh language with other languages is the deepening of information about expressive means and the study of linguistic and cultural specifics arising from the integrity of the national language culture in a modern globalizing society, when the flow of information affects the personality at a high level. Therefore, in order to preserve it and transmit it from generation to generation, special methodological training programs and demonstrations of landscaping tools should be improved, especially in the secondary education system. The effectiveness of the proposed methodological system is tested experimentally. The article analyzes the features of mastering the elective subject in secondary school “Language means of the Kazakh language”, the results of an associative experiment reflecting the level of fixation in the linguistic consciousness of students of visual means.

Key words: tasks, teaching, associative experiment, stimulus-word, reaction-word, expressive language means, comprehensive school.

Г.Т. Мухамеджанова

Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, Казахстан, г. Петропавловск
e-mail: gulmira_mukhamedzhanova@list.ru

Метод ассоциативного эксперимента в лингводидактике

Совершенствование методики обучения казахскому языку в общеобразовательной школе является одним из важных вопросов повестки дня. В современном обществе становится актуальным вопрос совершенствования методики обучения средств казахского языка учащихся общеобразовательных школ в соответствии с новыми направлениями образования. Поскольку сформировавшиеся в национальном сознании декоративные языковые средства казахского языка являются очень важной частью национального языка, в языковых средствах всегда отражались все культурные ценности народного быта, обычаи и традиции. В науке казахском языкознании и литературоведении термины «лингвистические средства» и «декоративные средства» используются одновременно. Приведенные названия терминов широко используются в нашей статье, так как четко передают определенное понятие.

В современную эпоху глобализации, в обществе, где утвердилось многоязычие, в период, когда поток информации оказывает высокое воздействие на личность, углубление сведений о наглядных пособиях и изучение их языковых и культурных особенностей, вытекающих из целостности национально-языковой культуры, является важным фактором, способствующим поднятию конкуренции казахского языка с другими языками на более высокий уровень. Поэтому для его сохранения и передачи из поколения в поколение, особенно в системе среднего образования, следует совершенствовать специальные методические программы обучения и внедрения наглядных пособий. Эффективность предложенной методической системы проверена экспериментально. В статье проанализированы особенности изучения факультативного предмета «языковые средства казахского языка» в старшей школе, результаты ассоциативного эксперимента, показывающие уровень закрепления изобразительных средств в языковом сознании учащихся.

Ключевые слова: задания, обучение, ассоциативный эксперимент, стимул-слово, реакция-слово, выразительные языковые средства, общеобразовательная школа.

Кіріспе

Өзімізді өзіміз бағалай білуге бет бұру – ұлттық байлығымызды игеру, ұлттық санамызды дамыту. Ұлттық құндылықтарды іріктеп, оқыту процесіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, отбасында да, мектепте де ұлтжандалылық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеп шығару (<https://adilet.zan.kz/kaz/>). Қазақ тіл білімі өзінің сан қырлы өрнек, бояуы арқылы ұлттық-мәдени құндылықтардың күшін арттырып жатыр. Тарихи тұрғыдан алып қарағанда, тіл біліміндегі көріктеуіш құралдардың пайда болуының өзі тіл танымындағы лингвомәдени сипаттың басымдылығын танытады. Айналадағы құбылыстарды сезіну, түсіну одан қорытынды шығару процестерінің барлығы да осы көріктеуіш құралдардың қызметі арқылы жүзеге асады. Көріктеуіш құралдардың қай-қайсысы болмасын, ұлттық қорды, сөз байлығын дамытушы рөл атқарады. Қазақ халқымыздың болжауынша, ұлттық рухани ерекшелігіне, ұлттық мәдениеттің ықпалынан туындаған

көріктеуіш құралдардың меңгерту деңгейі әлі толық ашылмаған (Мұхамеджанова, 2016:13).

Оның басты ерекшелігі – қоғамдағы құбылыстардың сан алуан көңіл-күйі мен ой-сезімінің қабылдауына, ойлау жүйесіне байланысты дамуында. Бейнелі, мәнерлі жеткізу өнері көне заманнан-ақ басталып, жаңғыру әрекетінің негізінде жалғасын табуда. Көп жағдайда бейнелі сөздердің басым көпшілігі кәсіп пен тұрмыс-тіршіліктің әсерінен тұрақтайды. Оған ең біріншіден табиғат, қоғам, екіншіден, географиялық орта әсер етеді. Міне, осылардың әсерінен ұлттық дағды, ұлттық ойлау еркіндігі, сөйлеу қалпы анықталады. Ал, көркем әдебиетте осы аталғандарды қолдану, көріктеуіш тәсілдердің сырын түсіндіреді. Тарихи түсініктерге жүгінсек, тіл біліміндегі көріктеуіш құралдар өзінің тарихи таным-түсінігін ежелгі грек ойшылдары Цицерон, Аристотель, Гермоген және Теофраст еңбектерінен бастау алады. Олар кез келген тілдің сөздік қорынан ойып орын алатын тілдік механизмдер болып табылады. Сол үшін де, тілдік құралдардың ғылыми-теориялық негізі, ұлттық-мәдени таным көріктеуіш құралдардың зерттелу тарихынан хабар береді. Сонымен қатар мектеп оқушыларын

лингвомәдени құзыреттілікке ие тілдік тұлға ретінде қалыптастырудың мәні зор. Бұл да екінші мәселенің бірі. Зерттеу нысаны кезінде ұлттық мәдениетімізді тану мақсатында, сөздік қордың аздығын байқауға болады. Шығармада берілген көріктеуіш құралдардың мағынасын ажырата алмай, басқа сөздердің мағынасымен шатастырып отырады. Көркем шығармаларды оқу барысында автордың берген тілдік ерекшелігін ескеріп, әр сөздің мағынасын аша білу керек деген тұжырым пайда болады. Сол себепті ұлттық-мәдени сипаттарды жоғары дәрежеде меңгерген, қазақ тілін жоғары біліктілікпен қолдана алатын болашақ жеке тұлғаны қалыптастыру үшін қазақ тіліндегі көріктеуіш тілдік құралдарды жалпы орта білім беру жүйесіне енгізуге үшін таңдау пәнінің оқу бағдарламасы, тапсырмалар мен жаттығулар жүйесі әзірленді. Әдістемелік жүйенің аса маңызды бөлігі эксперимент болып есептеледі. Өйткені білім мазмұнының тиімділігі мен ұтымдылығын анықтау эксперимент нәтижелеріне тәуелді. Эксперимент барысында зерттеуші қарастырып отырған тақырыптың ұтымдылығы дәлелденеді. Ұсынылып отырған эксперимент қорытындысы жалпы білім беретін мектептерде қазақ тіліндегі көріктеуіш құралдарды меңгертудің тиімділігін айғақтайды.

Материал және әдістер

Жұмыс барысында зерттеудің кешенді теориялық әдістері салыстыру, саралау, жинақтау, жүйелеу, лингвомәдени талдау, лингвистикалық талдаудың этимологиялық әдісі, эксперимент, математикалық статистика әдістері қолданылды.

Ассоциативті эксперимент – тәжірибелік психологиядағы ұтымды тәсілдердің бірі, оның әдістемесі алғашқы рет клиникалық психиатрияда диагностика және психотерапия құралы ретінде пайда болды. Ассоциациялар сана мазмұнын зерттеудің тиімді тәсілі болып табылады. Ассоциативті эксперимент адамның есте сақтау қабілетін, лексиконын, сөйлеуді туындату мен қабылдауды, әртүрлі тілдер иелерінің тілдік санасының ұлттық-мәдени ерекшелігін зерттеудің де тиімді құралы ретінде қолданылады (De Deyne, S., Storms G.: 2008, 213-231).

XX ғасырда құрылымдық лингвистиканың шеңберінде; түрлі тілдердегі кең көлемдегі лингвистикалық материалдарды сипаттауда үшін; психоллингвистика мен мәдениеттанудың қалыптасуымен байланысты ассоциацияларды зерттеу басқаша сипат алды. Бірліктер

ассоциациялық талдау теориясында ассоциативтік құрылым ұғымы – арасында ассоциация бар екі нысан бар. Минималды ассоциативтік құрылым жұп сөзден тұрады: S → R. Олардың арасындағы бағыт ассоциативтік байланысты көрсетеді. Бір стимул сөзге тұтас реакция сөздердің тізбегі алынуы мүмкін.

Сонымен қатар ассоциативті эксперимент жадыны, лексикон мен сөйлеуді тудыру мен қабылдауды, түрлі тілдерді тұтынушылардың тілдік санасындағы ұлттық-мәдени ерекшеліктерді зерттеуде қолданылатын тиімді құралдардың бірі болып табылады. Ассоциациялар сана мазмұнын зерттеудің тиімді тәсілі болып табылады. Ассоциативтік тәжірибе адамның есте сақтау қабілетін, лексиконын, сөйлеуді туындатуды және қабылдауды, әртүрлі тілдер иелерінің тілдік санасының ұлттық-мәдени ерекшелігін зерттеудің де тиімді құралы болып табылады (Горошко, 2003: 95).

Зерттеудің мақсатына сәйкес жүргізілген эксперименттің бақылау кезеңінде оқушылардың тілдік санасындағы ұлттық-мәдени тілдік бірліктердің мазмұндық көлемін және осымен байланысты ассоциативті өрісті анықтау мақсатында еркін ассоциативтік сауалнама жүргізілді. Сауалнамада стимул ретінде қалыптастырушы кезеңде ұсынылған оқу бағдарламасында қамтылған көріктеуіш құралдар берілді.

Ассоциация теориясында талдау бірлігі ретінде ассоциативтік құрылым – араларында ассоциация туындайтын екі нысан мойындалады. Минималды ассоциативті құрылым ретінде стимул-реакция сөздерінің жұбы алынады: S → R. Орталарындағы стрелка ассоциативтік байланыстың бағытын көрсетеді. Бір стимул-сөзге реакция-сөздердің толық тізбегі алынуы және онда алдыңғы реакциялар кейінгілерге қосымша стимул болуы мүмкін. Аралық стимулдар ассоциациялану үдерісін бағыттайды, тізбекте алғашқы және соңғы емес, шектес орналасқан сөздер ғана ассоциативті байланысқа түседі. Ассоциативтік эксперименттің екі түрі бар:

1) Еркін ассоциативтік эксперимент, онда стимул-сөз берілген кезде реакция-сөздің формалды, семантикалық ерекшеліктерін шектемей, еске бірінші түсетін реакция-сөзбен жауап беру ұсынылады;

2) Бағытталған ассоциативтік эксперимент, тәжірибені жүргізуші қосымша нұсқау беру арқылы (мысалы, тек сын есіммен жауап беру) реакцияларды шектейді (Szalay L.B., Deese J., 1978: 99).

Еркін ассоциативті эксперимент топтағы сөздер арасындағы байланысты зерттеуге жағдай жасайды. Сөздің психологиялық мәнін зерттеу үшін индивидке еркін жауап беру мүмкіндігі беріледі. Еркін ассоциативті эксперимент белгілі бір топтағы сөздер арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік береді. Сөздің психологиялық мағынасын анықтау үшін индивидтің еркін жауап беруіне мүмкіндік жасау керек. «Бұл, әсіресе, біз «жай ғана сөзді» зерттеудің шеңберінен шығып, еркін ассоциацияда пайда болатын сөздер арасындағы байланыстың алғышарттарын анықтауға ұмтылғанда маңызды болып табылады. Олар, өз кезегінде, сөз мағынасындағы психологиялық репрезентацияны анықтайды» (Горошко, 2005: 33-35).

Еркін ассоциативті тәжірибе материалын өңдеу нәтижесінде ассоциативтік нормалар алынады. Көп жағдайда, стимул-сөзге қатысты туындаған алғашқы реакция ескеріледі. Жаппай еркін ассоциативтік тәжірибе нәтижесінде берілген стимул-сөзге қатысты реакциялардың жиынтығы анықталады. Белгілі стимулға алынған реакциялардың жиынтығы жиілігі бойынша реттеледі: алғашқы орынға ассоциативті тәжірибеге қатысушыларының көбі атаған реакция қойылады, ал соңғы орынға тәжірибенің бір қатысушысы көрсеткен реакция орналастырылады. Стимулға қатысты реакцияларды осылайша жиілік бойынша орналастыру стимулдың ассоциативтік өрісі деп аталады. Ассоциативтік өрістің ортасында – жиі кездесетін реакциялар, ал перифериясында (немесе «соңында») – бір рет кездескен реакциялар беріледі. Шетелдік психолингвистикалық дәстүрде «ассоциативтік өріс» терминінің орнына реакцияларды «бөлу» термині жиі қолданылады. Ассоциативтік нормалар берілген стимул-сөз семантикасының тіл иелерінің саналары үшін өзекті болып табылатын ерекшеліктері көрініс беретін стандартты анықтайды. Ассоциативтік нормалар негізінде стимул-сөздің семантикалық және өзге де сипаттамалары, ассоциациялану стратегиясының заңдылықтары және реакция типологиясы зерттеледі.

Ассоциативтік нормалар белгілі тіл және мәдениеттің ерекшелігі болып табылатын лексикалық бірліктердің «ассоциативтік бейнесін» ыңғайлы формада береді. Әртүрлі тілдердің ассоциативтік нормаларын салғастыру жиі қолданылатын стимулдардың бір типтік реакция беретіндігіне қарамастан, жалпы «бейненің» әртүрлі екендігін көрсетті. Тілдік бірліктердің мәдени ерекшеліктерін, атал-

мыш сөзге топтастырылған жинақтау үшін релевантты емес семантикалық байланыстарды шынайы анықтаудың әдісі – ассоциативтік тәжірибе екендігін ғалымдар дәлелдеп отыр. Сондықтан зерттеу жұмысының қорытындысы осы эксперименттің түрін қолдану арқылы тексерілді.

Әдебиеттерге шолу

Әдістемелік жүйенің маңызды құраушы бөлімі көріктеуіш құралдарды меңгерудің тапсырмалар мен жаттығулар жүйесін жасау болып табылады. Орта мектептердің 11-сынып оқушыларына тілдік құралдары меңгерудің әдістемелік жүйесін әзірлеу барысында көптеген әдескер-ғалымдардың еңбектері қарастырылды. Жаттығулар – «білім, дағды, іскерлікті қалыптастырудың, бекітудің жолы» (Бейсенбаева, 2005). Әдіскер жаттығуға төмендегідей талаптар қояды:

1. Жаттығудың негізгі мақсатын, оның нәтижесін білу;
2. Жаттығудың дұрыс қатесіз орындалуын қадағалау;
3. Жаттығудың саны білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сай болуы;
4. Жаттығулардың негізінде бірізділік, жүйелілік ұстанымдарының сақталуы (Бейсенбаева, 2005: 49).

Оқушылардың сөз мәдениетін дамытуға арналған әдістемелік жұмыстарға сүйенсек, жаттығулар мен тапсырмалардың көптеген түрін береді. Н. Құрманованың еңбегінде жаттығулар жіктелімі берілген. Олар жаттығулардың түріне, тәсіліне, типіне, мақсатына қарай жіктелген:

- Мақсатына қарай: тілдік, сөйлесім, репродуктивтік, аспектілік, кешенді, рецептивтік, табиғи-коммуникативті, бақылау және т.б.;
- Оқу материалы табиғатына қарай: диалогтық тілдегі және монологтық тілдегі жаттығулар;
- Сөйлеу қызметі түріне қарай: айтылым, оқылым, жазылым, тыңдау;
- Орындалу тәсіліне қарай: ауызша, жазбаша, бір тілдік, екі тілдік, сыныптық, индивидуалдық, топтық және т.б.
- Сөйлеу формасына қарай: ауызекі сөйлеу тілі, жазбаша тіл жаттығулары;
- Тілдің аспектілеріне қарай: фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік (Құрманова, 2004: 56).

А. Әбілқазиев жаттығудың тілді оқыту үдерісінде қажетті де құрамды бөлігі болып табылатынын айта келіп, жаттығулардың бірнеше түрін

(құбылыстарды тану және оны ұқсас, сондай-ақ басқа өзгеше құбылыстардан бөліп алу; есте сақтау – бекіту; құбылыстарды топқа жіктеу; белгілерді бөлу және топтау; құбылыстарды салғастыру; ұғымдарды қалыптастыру, жинақтау; грамматикадан, орфография мен сөйлеу дағдыларынан алынған білімді практикада қолдану) береді (Әбілқасымов, 2009). Р. Рахметова жаттығуларды қатысымдық дағдыны қалыптастыру жаттығулары, танымдық дағдыны қалыптастыру жаттығулары, шығармашылық қабілетті жетілдіру жаттығулары деп бөледі (Рахметова, 2010: 77).

Әдістемелік кешеннің тиімділігі ассоциативті эксперимент арқылы жүзеге асырылды. Эксперимент арқылы адамның есте сақтау қабілетін, лексиконын, сөйлеуді туындату мен қабылдауды, әртүрлі тілдер иелерінің тілдік санасының ұлттық-мәдени ерекшелігін зерттеудің де тиімді құралы ретінде қолданылады. Ассоциация сана мазмұнын зерттеудің тиімді тәсілі болып табылады. 1980 ж. Гальтон мен 1924 ж. Фрейд ассоциацияларды зерттеу өзге әдістер арқылы анықтауға келмейтін сананың мазмұнын ашуға мүмкіндік беретінін атап көрсеткен болатын (Овчинников, 1994: 9).

Нәтижелер мен талқылаулар

Білім беру тәжірибесінің бағдарламасын дайындау барысында біз ана тілін оқыту үдерісіндегі көріктеуіш құралдарды зерттеудің барлық аспектілерін қамтуға тырыстық. Жоғары сынып оқушыларын тәжірибелік оқытуды ұйымдастыру өзара байланысты келесі бағыттарды қарастырады: 1) әртүрлі стильдегі мәтіндердің (әсіресе көркем және публицистикалық) барлық деңгейіндегі тілдік бірліктердің эстетикалық әлеуетін бақылау; 2) тілдің эстетикалық құндылығы туралы түсінік қалыптастыру (оның бейнелілігінің және көріктілігінің негіздерін анықтау); 3) білім алушылардың эстетикалық сөйлеу әрекетін жүзеге асыру.

Осылайша, көркем көріктеуіш құралдарымен жұмыс жасау үшін жаттығулар мен тапсырмаларды таңдау барысында келесі факторлар ескерілді: тілдік құбылыстарды зерттеуде функционалды бағыттылықты жүзеге асыру қажеттілігі; ана тілін оқытуда заманауи дидактикалық және лингводидактикалық бағыттарға сүйену; тұлғаға бағдарланған және саналы коммуникативтік, олар оқытудың зерттеу қызметін жүзеге асырудың қажетті шарты болып табылады.

Оқушы тілдің эстетикалық құндылығын сезінетіндігі айқын. Аталмыш үдеріс субъективті, шығармашылыққа толы және оның нәтижесі оқушының «адамгершілік-зияткерлік жігеріне» байланысты (Юрков, 2012: 11). Сондықтан тілдік тұлғаның дамуын қамтамасыз етіп, оқушының танымның және пәндік қызметтің субъектісі ретінде қарастыратын тұлғаға бағытталған ыңғайды тәжірибелік оқытудың дидактикалық негізі деп есептейміз.

Білім алушылардың ана тілінің эстетикалық қызметін сезінуі көбіне оқушының оның бейнелілігі мен көріктілігінің тілдік негіздерін түсіндіре алу қабілетімен анықталады. Ал білім алушының эстетикалық сөйлеу қызметінің сәттілігі олардың сөйлеу дағдыларын жетілдіру, оны эстетикалық сөйлеу нормаларымен салыстыра отырып бағалау қажеттілігінің қалыптасу деңгейімен тікелей байланысты. Сондықтан саналылық пен коммуникативтіліктің лингводидактикалық ұстанымдары тәжірибелік оқытудың жаттығулар мен тапсырмалар жүйесін дайындаудың әдіснамалық негізі болуы тиіс, аталмыш ұстанымдарға сай, қатынасты оқыту тіл туралы мәліметтер жүйесін саналы танумен, оқушының танымдық қабілеттерінің дамуымен шектеседі (Кучина, 1993: 38).

Саналы-коммуникативтік, тұлғаға бағытталған және функционалды ыңғайлар әдістемесінде тапсырмалар жүйесі тілдік құбылыстарды пайдаланудың грамматикалық және сөйлеу табиғатын ескеруі тиіс. Оған оқу-тілдік және коммуникативтік біліктерді қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар енгізілуі қажет.

Жоғарыда айтылған әдіскер ғалымдардың әдістемелік жүйесін ескере отырып, орта мектептегі таңдау (11-сынып) пәніндегі тілдің көріктеуіш құралдарын меңгерту барысындағы жаттығулар мен тапсырмалар түрлерін ұсынамыз.

1. Оқу-тілдік біліктерді (танымдық, біліктілік, аналитикалық) қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар.

Танымдық тапсырмалар тілдік және сөйлеу құбылыстарын тану бойынша біліктерді қалыптастырады. Тапсырманың аталмыш түрі сөйленісті ұйымдастыруда тілдік құбылыстың рөлін анықтайды.

Тілдің біліктілік құралдарымен жұмыс жасау барысында келесі тапсырмалар берілуі мүмкін:

мәтіннен метафораны (эпитет, оксюморон, кейіптеу) көшіріп алыңыз. Оның мәтіндегі рөлі қандай?

кестенің соңғы «троптар» бөлімін өз мысалдарыңызбен толтырыңыз.

аталмыш мәтінде тілдік көріктіліктің қандай құралдары қолданылған?

салыстырудың қандай тәсілдермен берілгендігін анықтаңыз.

мәтіннен көркем бейнеліліктің тілдік және фонетикалық құралдарын табыңыз.

лингвистикалық терминді және көркем бейнеліліктің құралын сәйкестендіріңіз.

Топтастыру тапсырмалары тілдік құбылыстарды топтарға бөлу білігін қалыптастырады. Тапсырмалардың осы типін орындау барысында мәтінді талдау (екі мәтінді салыстыру) байланыстыру сөйленісін ұйымдастырудағы тілдік құбылыстар тобының рөлін анықтайды. Топтастыру тапсырмаларын пайдалану, мысалы, мәтіннің белгілі стильдік боямасын білдіру барысында бір деңгейдегі (бір топтағы) тілдік құралдардың мүмкіндіктерін анықтауға, бейне құру үшін қажетті мәндерді жеткізуге, мәтіннің негізгі ойын беруге жол ашады.

Тілдің көріктеуіш құралдарымен жұмыс жасау кезіндегі топтастыру тапсырмаларынан мысалдар келтірейік:

публицистикалық стильдің лексикалық белгілерін көрсетіңіз;

мәтін мазмұнының эмоционалды-экспрессивті жағын ұйымдастыруда фонетикалық бірліктердің рөлі қандай?

аталмыш мәтіндегі стилистикалық фигуралардың қызметін анықтаңыз;

троптар мен стилистикалық фигураларды не біріктіреді және алшақтады?

алғашқы мәтінді мазмұнамасымен (жазбаша баяндау) салыстырыңыз. Қайсысының эмоционалдылығы, көркемділігі басым, себебін анықтаңыз;

мәтін көріктілігіне қандай тыныс белгілер көмектеседі.

Жаттығулардың аралық классификациялық-аналитикалық типіне мәтіннің деңгейлі лингвостетикалық талдауын жатқызуға болады:

мәтіннің фонетикалық-интонациялық ерекшеліктерін, оның дыбыстық құралдарының тәсілдерін анықтау;

сөз құрудың экспрессивтік құралдарын талдау;

лексикалық бейнелік құралдардың сипаттамасы;

мәтіннің бейнелеуіштік сипатын үстейтін грамматикалық (морфологиялық, синтаксистік) құралдарды талдау;

мәтіннің графикалық, орфографиялық және пунктуациялық ресімделу ерекшеліктерін бақылау;

талданатын мәтінге өз қатынасын білдіру.

Аналитикалық тапсырмалар аналитикалық біліктерді қалыптастыруға бағытталады: құбылыстың оқыған белгілерін талдауды, әртүрлі жіктеуді жүзеге асыру. Аналитикалық тапсырманы орындау барысында мәтінді талдау «байланысты сөйленісті құру барысында онда қолданылатын тілдік құралдардың жиынтық рөлін анықтау немесе әртүрлі негіздегі белгілі грамматикалық формаларды талдау» мақсатын көздейді.

Тілдің көріктеуіш құралдарымен жұмыс жасау барысында келесі тапсырмалар берілуі мүмкін:

мәтінге лексикалық талдау жүргізіңіз.

аталмыш мәтінде тілдің, халық шығармашылығы стилінің қандай ерекшеліктерін көреміз?

берілген мәтінде қандай көріктеуіш құралдар қолданылған? Олардың поэтикалық бейне жасаудағы рөлі қандай?

көркем бейнелеудің қандай құралдары арқылы автор қуаныш сезімін жеткізеді?

сөздіктердің, анықтамалықтардың материалдарын, өз бетіңізбен жинаған мысалдарды пайдалана отырып, әңгімелеуге дайындалыңыз.

поэтикалық мәтінді толық талдаңыз.

Көркем стильдегі шағын мәтін таңдаңыз және аталмыш мәтіннің көріктеуіш ерекшеліктерін сипаттайтын бірнеше сұрақ дайындаңыз.

Соңғы типтегі тапсырмалар тұлғаның танымдық аналитикалық қабілеттерін дамытуға бағытталған, өзін бағалау және өзіне талдау жасау дағдыларын, рефлексия қабілеттерін қалыптастырады, аталмыш қабілет оқушыға өз қызметін ой талқысынан өткізіп, шешім жолдарын, оның мәнін, алынған нәтижелерді, меңгерілетін материалдың маңыздылығын түсінуге көмектеседі.

2. Коммуникативтік біліктерді қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар.

Бұл топ екі типті тапсырманы қамтиды: автордың мәтінде тілдік құралдарды **таңдауын негіздей алу білігін** қалыптастыратын; өз сөйленісін құру барысында мазмұнды жеткізу үшін тілдік құралдарды **таңдау білігін** қалыптастыратын тапсырмалар.

Алғашқы типтегі жаттығулардың мақсаты – тілдік бірліктерді көріктеуіш функциялары арқылы қабылдау және олардың рөлін автордың ойын жеткізу барысында, поэтикалық бейнені құру, автор ұстанымын білдіру кезінде негіздеу.

Тапсырмаларға мысал келтірілік:

берілген үзіндіде үтірдің, сызықшаның, көп нүктенің қызметі қандай? Тыныс белгілерінің қайсысы мәтіннің көріктілігіне септігін тигізеді?

автор неліктен сөйлемді жеке бөліктерге бөлген? Осы стилистикалық тәсіл қалай аталады? Автор ұстанымын жеткізудегі олардың рөлі қандай? Аталмыш мәтін неге риторикалық сұрақпен аяқталған?

Екінші типтегі тапсырмаларға (тілдік құралдарды таңдаудың коммуникативтік білігін қалыптастыратын) еркін және шығармашылық диктанттар, мазмұндама, шығарма жатады. Аталмыш түрдегі тапсырмалардың мақсаты – автор ойына сай тілдік бірліктерді бейнелеуіш-көріктеуіш функциялары арқылы қайта жаңғырылатын мәтінде қолдану және жаңа мәтінде пайдалану.

Қайта жаңғыртылатын мәтінді қолдану бойынша аталмыш зерттеу үшін мейлінше маңызды тапсырма типі – мазмұндама. Мазмұндама бейнелік ойлауды дамытады, тілді эстетикалық функциясы арқылы меңгеруге мүмкіндік береді, өйткені сөйлеуде тіл бірліктері ақпараттық ғана емес, көріктеуіш мағынаға ие болады. Өзгенің мәтініндегі көріктілікті бақылау және көріктеуіш құралдарды өз сөзінде пайдалану – бейнелік ойлауды жаттықтырады.

Таңдау пәнін өткізу барысында мұғалім шешуі тиіс әдістемелік тапсырмалар берілген:

- **шағын формалы мәтінді таңдау** – жазушының шығармашылық ерекшелігі, тілдік, бейнелік-көріктеуіш құралдарды таңдаудағы индивидуалдылығы, жанрлық ерекшеліктер, тақырыптың өзгешелігі мейлінше анық көрінетін шығарма үзіндісі. Сәтті таңдалған мәтін оқу пәні ретіндегі қазақ тіліне жағымды мотивация қалыптастырып, сабақты қызықты әрі есте қаларлықтай өткізуге мүмкіндік береді.

Жұмыс формасын таңдау, оны мынадан көруге болады: 1) алғашқы материалды ұсыну тәсілінен (тыңдап немесе көріп қабылдау); 2) жеткізу толықтығынан (егжей-тегжейлі немесе қысқаша баяндау); 3) шығармашылық үлестен (мәтінді жеткізу элементтерімен).

Үйрету мақсатындағы шағын мазмұндаманың мәтінді тілдік талдау тұрғысындағы түрін анықтау. Біздің жағдайымызда бұл – тілдік бірліктердің көріктеуіштік ерекшеліктерін талдау және оларды автор ойын жеткізу барысында қолданудың мақсаттылығы. Аталмыш жағдайда жазушының тілдік бірліктерді саналы таңдағандығына, кездейсоқтық еместігіне көз жеткізу үшін сөздер

мен конструкцияларды параллель нұсқалармен алмастыруға болады.

Білім алушылардың мәтін астарына назар аударуын қамтамасыз ету. Аталмыш тапсырманың орындалуы мазмұнды (мәтіннің терең мәнін) саналы жеткізуден көрінеді және білім алушының интерпретациялық біліктеріне арқа сүйейді. Осы тапсырманы сәтті орындауға алғашқы мәтін мен есте сақтап жазған мәтінді салыстырмалы талдау көмектеседі. Оқушыларға алғашқы мәтін және салғастыру үшін тапсырмалар беріледі:

түпкі мәтін мен өзіңіздің мәтініңіздегі негізгі ойларды салғастырыңыз;

сөйлемдер мен сөздерді санап, түпкі мәтін мен өзіңіздің мәтініңіздегі деректерді салыстырыңыз;

автор қолданған және өз нұсқаңыздағы лексиканы, сөз формаларын, синтаксисті сапалы түрде талдаңыз;

мәтіндердің сәйкестігі туралы қорытынды жасаңыз.

Жұмыстың аталмыш түрі мұқият тыңдауға, мәтінді түсінуге және мазмұндауға, білім алушылардың сөйленіске тұлғалық қатынасын қалыптастыруға, тілдің эстетикалық құндылығын сезінуге мүмкіндік береді.

Оқытушының тағы бір міндеті оқушыларға **өз бетімен жұмыс жасау** барысында әртүрлі шығармалардың миниатюраларына немесе үзінділеріне мән беріп, оқып, есте сақтау қабілеті бойынша жазып және алғашқы мәтінмен салыстыру кеңестерін беру болып табылады. Бұл жағдайда нәтиже маңызды стимул болады: түпкі мәтінмен салыстыру барысында жазбаны жедел тексеру.

Тілдік құралдарды таңдаудың коммуникативтік білігін қалыптастыратын жаттығулардың ең күрделі түрлі – шығарма. Қазіргі кезде оқу әрекетінің осы өнімді түрі білім алушыларда коммуникативтік құзіреттің келесі құрамдас бөлімдерін қалыптастыруға бағытталған:

ойды, адресатты және қатынас жағдайын ескере отырып, белгілі тақырыпқа шығарма жазу үшін материал жинау және оны жүйелеу білігі;

сөйлеудің әртүрлі типіндегі және стиліндегі мәтіндерді құру білігі;

мәтіндегі ақпаратты қабылдай алу білігі; қабылданатын мәтіннің тілдік формасын талдау білігі;

өз ұстанымын қалыптастыра алу және қалыптастыру білігі;

байланысқан сөйленісті композициялық дұрыс ресімдеу білігі;

сөйлеу барысында сөздік байлығын және ана тіліндегі грамматикалық формалар мен конструкциялардың алуан түрін пайдалана алу білігі;

орфографиялық және пунктуациялық біліктерді;

қазіргі әдеби тілдің нормаларын меңгеру;

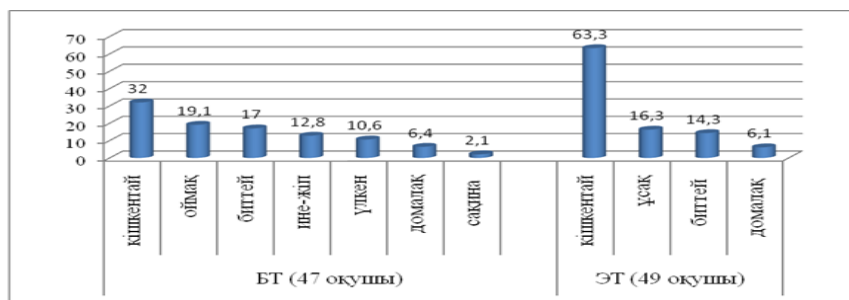
мәтіндерді жетілдіру және түзету, тілдік, мазмұндық қателіктер мен кемшіліктер тауып, оларды жөндеу білігі.

Ұсынылып отырған әдістемелік жүйе мен қалыптастыру экспериментінде қолданылған жұмыстардың нәтижесін бағалау үшін қорытынды эксперимент іске асырылды. Эксперименттің қорытынды кезеңінде еркін ассоциативтік эксперимент жасалды. Еркін ассоциативтік экспериментке Солтүстік Қазақстан облысы, Петро-

павл қаласы, Назарбаев зияткерлік мектебінің, Дарынды балаларға мамандырылған мектеп-интернатының 11 «а», 11 «ә», 11 «б» сынып оқушылары, барлығы 136 оқушы қатысты.

Зерттеудің мақсатына сәйкес жүргізілген ассоциативтік эксперименттің қорытынды кезеңінде оқушылардың тілдік санасындағы ұлттық-мәдени тілдік бірліктердің мазмұндық көлемін және осымен байланысты ассоциативтік өрісті анықтау мақсатында еркін ассоциативтік сауалнама жүргізілді. Сауалнамада стимул ретінде қалыптастырушы кезеңде ұсынылған оқу бағдарламасында қамтылған көріктеуіш құралдар берілді.

Бақылау және эксперименттік топтардағы респонденттердің сауалнама нәтижелері төмендегідей (сурет 1):

1-сурет – «Оймақтай» теңеуіне байланысты бақылау және эксперименттік топтардан алынған жауаптардың пайыздық көрсеткіші

1. Оймақтай – теңеу. «Оймақтай» – «кішкентай, титтей, құртақандай» деген мағынаны береді (Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 2009: 630). Мысалы: *Аузы да онша оймақтай емес, сөйлегенде дымыға беретін болғандықтан, ернін жымырыңқырап, бір сорып қояды* (Ж. Аймауытов).

Бақылау тобындағы оқушылардың «оймақтай» деген теңеу бойынша жауаптарының сандық көрсеткіштері мынадай: *кішкентай* – 15; *оймақ* – 9; *биттей* – 8; *ине-жіп* – 6; *үлкен* – 5; *домалақ* – 3; *сақина* – 1.

Эксперименттік топ оқушылары аталған стимул сөзге мынадай жауаптар ұсынған: *кішкентай* – 31; *ұсақ* – 8; *биттей* – 7; *домалақ* – 3.

«Оймақтай» теңеуіне алынған реакциялардың бақылау және эксперименттік топтар бойынша пайыздық салыстырмалы көрсеткіші төмендегідей:

Сауалнама нәтижесінде алынған жауап нұсқалары бойынша бақылау тобындағы

респонденттердің 15-і *кішкентай* деген жауапты ұсынған, бұл – беріліп отырған теңеудің дәл мағынасы, ал *оймақ* деген жауап нұсқасын берген оқушылар сөздің түбіріне назар аударған. Сонымен қатар оқушылардың 17%-ы ұсынған *биттей* деген сөз эксперимент жүргізілген аймақта қолданылатын диалект сөз ретінде кең таралған, дегенмен *биттей* сөзі – *кішкентай* деген мағынада жұмсалады. Оқушылардың 12,8%-ы *ине-жіп* жауабын *оймақтың* атқаратын қызметімен байланыстырған, бұл ретте ұсынылған стимулдағы *-тай* деген теңеу жасаушы жұрнаққа назар аудармаған. Респонденттердің 5-еуі *үлкен* деген жауапты ұсынған, мұнда теңеудің мағынасына қатысты қарама-қарсы реакцияны байқауға болады. *Домалақ* және *сақина* жауаптарын ұсынуда оқушылар *оймақтың* сыртқы пішінін басшылыққа алған. Бұл жауапты ұсынғандардың саны – 3 және 1.

Ұсынылған тәжірибелік оқу бағдарламасын игерген эксперименттік топ оқушыларының

жалпы жауап нұсқалары бір мағыналас болып келді. Атап айтқанда, *кішкентай* – 63,3 %, *ұсақ* – 16,3%, *биттей* – 14,3%. Оқушылардың басым көпшілігі дұрыс жауап ұсынған. Ал *домалақ* деген жауапты ұсынғандардың саны – 3. Бұл реакциялар стимул сөздің формасына байланысты туындағандығын байқауға болады.

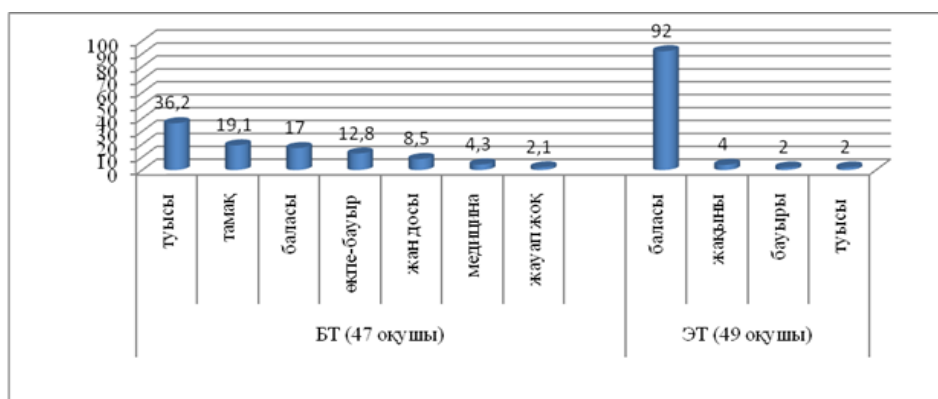
Бақылау және эксперименттік топтардың жауап нұсқаларын салыстырғанда, алдыңғысындағы *оймақ*, *ине-жіп*, *үлкен* реакцияларының қате екендігін көруге болады, ал эксперименттік топтағы ұсынылған жауаптардың басым көпшілігі тенеудің дұрыс мағынасын бере алған және бұл олардың тенеуге қатысты білім деңгейлерінің барынша көтерілгендігін көрсетеді.

2. Бауыр еті – метафора. Қазақ тілінде «баласы, өте жақын, қымбаттысы» деген мағынада жұмсалады (Кеңебаев, 2007: 134).

«Бауыр еті» деген стимул сөзге бақылау тобындағы оқушылардың ұсынған жауаптары және олардың сандық көрсеткіштері мынадай: *туысы* – 17; *тамақ* – 9; *баласы* – 8; *өкпе-бауыр* – 6; *жан досы* – 4; *медицина* – 2; *жауап жоқ* – 1.

Ұсынылған стимул бойынша эксперименттік топтағы респонденттердің ұсынған реакциялары мынадай: *баласы* – 45; *жақыны* – 2; *бауыры* – 1; *туысы* – 1.

«Бауыр еті» метафорасы бойынша алынған реакциялардың бақылау және эксперименттік топтардағы салыстырмалы пайыздық көрсеткіші төмендегідей (сурет 2):

2-сурет – «Бауыр еті» метафорасына байланысты бақылау және эксперименттік топтардан алынған жауаптардың пайыздық көрсеткіші

Сауалнамада ұсынылған келесі стимул – «**бауыр еті**» метафорасы. Бақылау және эксперименттік топтардың жауаптары олардың метафораға байланысты білім деңгейлерін анықтауға мүмкіндік берді. Мәселен, бақылау тобында «*бауыр еті*» дегеннің дұрыс мағынасы – *баласы* деген жауапты ұсынғандардың саны – 8. Бұл қатысқандардың 17%-ын құрайды. Ал оқушылардың басым көпшілігі ұсынған *туысы* және *жан досы* деген жауаптар олардың ұсынылған тіркестің дәл мағынасын білмейтіндігін және коммуникативтік актіде қолданбайтындығын дәлелдейді. Сондай-ақ метафораның мағынасына мүлде қатысты емес *тамақ*, *өкпе-бауыр* және *медицина* деген жауап нұсқаларының болуы оқушылардың көріктеуіш тілдік құралдарды толыққанды меңгермегендігін танытады.

Эксперименттік топтағы респонденттердің 45-і аталған метафораның тура мағынасын

берген, ал *жақыны*, *бауыры* деген жауап нұсқаларын ұсынуда қазақ дүниетанымында *бауыр* сөзі адамның туыстық қатынасқа байланысты мағынада жұмсалатындығы туралы оқушылардың түсінігі қалыптасқанын дәлелдейді.

3. Дала кемесі – перифраз. Зерттеу еңбектеріне сүйенсек, «дала кемесі – түйе» деген мағынада жұмсалыады (Жеребаева, 2008: 6).

Сауалнамада ұсынылған перифраз – «дала кемесі» деген стимул бойынша бақылау тобынан алынған реакциялардың сандық көрсеткіші мынадай болды: *түйе* – 12; *су көлігі* – 9; *кеме* – 9; *өзен* – 6; *жазық дала* – 5; *жер* – 3; *жауап жоқ* – 3.

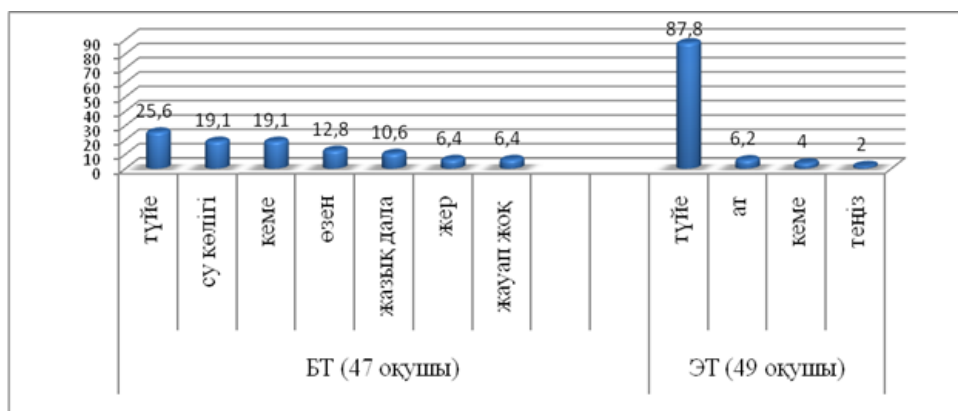
Эксперименттік топтағы оқушылар «дала кемесі» деген стимул сөзге мынадай жауаптар ұсынды: *түйе* – 43; *ат* – 3; *кеме* – 2; *теңіз* – 1.

«Дала кемесі» перифразы бойынша бақылау және эксперименттік топтардан алынған жа-

уап нұсқаларының салыстырмалы пайыздық көрсеткіші мынадай (сурет 3):

«Дала кемесі» тіркесіне байланысты алынған жауап нұсқаларын салыстыру барысында, екі топтың нәтижелерінде айтарлықтай айырмашылық байқалды. Мәселен, аталған перифразаның мағынасын аша білген, яғни *түйе* деген дұрыс жауапты ұсынғандардың бақылау

тобындағы саны – 12 оқушы болса, эксперименттік топта 43 оқушы осы жауапты көрсеткен, бұл бақылау тобында – 25,6%, ал эксперименттік топта – 87,8 %. Кейбір оқушылардың ұсынылған стимулға қатысты реакциялары тіркестің әр компонентіне негізделген, бұған *су көлігі, кеме, өзен, жазық дала, жер* жауаптар дәлел бола алады.

3-сурет – «Дала кемесі» перифразына байланысты бақылау және эксперименттік топтардан алынған жауаптардың пайыздық көрсеткіші

Қорытынды

Ассоциативті экспериментте жүзеге асырылған таңдау пәнінің білім мазмұны эксперименттік топтағы оқушылардың қазақ тіліндегі тілдің көріктеуіш құралдарының лингвомәдени сипаты туралы білімдерін таразылап, нәтижесін шығаруда ұтымды болды. Эксперимент нәтижелері ұсынылған әдістемелік жүйенің ұтымдылығын дәлелдеуге ықпал етті. Жалпы эксперимент қорытындысы бойынша төмендегі **нәтижелерге** қол жеткіздік:

1. Анықтау экспериментінің нәтижесі оқушылардың көріктеуіш тілдік құралдар туралы жалпы түсініктерінің бар екендігін, алайда олардың басым көпшілігі «метафора мен эпитетті» ғана атап көрсетті. Тіпті, перифраза мен қайталамалар секілді тілдік құралдар аталмады. Көріктеуіш тілдік құралдардың түрлерін, ерекшеліктерін ажырата алмады. Яғни оқушылардың әлі де болса, образды, көркемдеп сөйлеуде, өз ойын нақты жеткізуде сөз байлықтарының тапшылығы, сөзді мағынасына байланысты таңдап қолдана білу дағдыларында, сондай-ақ сөз қолдануындағы стильдік қателердің жіберулі секілді олқылықтар анықталды.

2. Көріктеуіш тілдік құралдарды оқыту айтылған олқылықтарды болдырмауға ықпал етеді. Тілден алған білімін өз тәжірибесінде қолдана алып, пікір білдіруде, өз ойын жеткізуде қолдана білу икемдіктері жетіле түсті.

3. лингвомәдени сипаттағы мәтіндер тілдік құралдар туралы тілдік білімді ғана емес, ана тілін одан әрі танып-білуге деген қызығушылығын арттыруға септігін тигізді.

4. Көріктеуіш құралдарды меңгерту үздіксіз білім беруде жүйелі түрде меңгертілсе, тілді қолданудың мәртебесі артып, оқушылардың сөз мәдениетінің деңгейі көтерілді. Жоғары сынып оқушысының сөйлеу мәдениеті мен аялық білімін жетілдіруге, тілдік дағдысын қалыптастыруға септігін тигізетінін дәлелдеді.

5. Оқытудағы интерактивтік әдістер еш кедергісіз еркін пікірін білдіруге, сыныптастарымен етене араласып, қарым-қатынасқа түсуіне, сонымен қатар белгілі бір мәселеге сыни көзбен қарап, өз бетінше немесе ұжымда бірлесіп отырып, шешімін табуға итермелейді.

6. Қазақ тіліндегі тілдік көріктеуіш құралдарды игертудің оқушылардың білімі мен білігін, қабілеті мен дағдысын, лингвомәдени құзыреттілігін қалыптастырудағы рөлін анықтауға мүмкіндік туғызды. Жоғары сынып

оқушыларына қазақ тілінің тілдік көріктеуіш құралдарының лингвомәдени сипатын қосымша таңдау пәні бойынша меңгерудің ұтымдылығын байқатты. Оқушылардың білім деңгейі мен құзыреттілігін арттыру мақсатында қолданылған әдістер мен жұмыстар жоғары нәтижеге жеткізетінін анықтап берді.

7. Өткізілген еркін ассоциативтік эксперимент көріктеуіш тілдік құралдардың эксперимент тобындағы оқушылардың тілдік санасында біршама орныққанын көрсетеді. Ұсынылған сти-

мул сөздер оқушылардың ассоциативтік өрісінің кеңдігі мен мағына тұтастығын дәйектейді.

Бұл мақала ҚР Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті тарапынан 2021-2023 жылдарға арналған ШЖК АР09259495 «Жаңартылған білім мазмұнын жүзеге асыру жағдайында көріктеуіш тілдік құралдарды оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (орта білім беру жүйесі бойынша)» гранттық жобасымен қаржыландырылған.

Әдебиеттер

<https://adilet.zan.kz/kaz/>

Әбілқаев А. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Інжу-Маржан, 2009. – 293 б.

Бейсенбаева З. Жоғары оқу орнында сөзжасам пәнін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: пед. ғыл. док. ... дис. – Алматы, 2005. – 323 б.

Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма (монография). – М.-Харьков: ИД ИНЖЭК, 2003. – 437 с.

Горошко Е.И. Проблемы проведения свободного ассоциативного эксперимента // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2005. – №3 (12). – С. 53-61.

Жеребаева Л.Р. Қазақ тіліндегі тілдік перифраздардың мағынасы мен қызметі: филол. ғыл. канд. ... автореф. – Алматы, 2008. – 24 б.

Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы: Арыс, 2007. – 800 б.

Кучина Т.И. Развитие художественного мышления подростков средствами литературы: автореф. ... канд. пед. наук. – М., 1993. – 18 с.

Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық / құраст. Ж. Манкеева, С. Бизақов, Ө. Жүнісбек және т.б. – Алматы: Арыс, 2009. – 752 б.

Құрманова Н. Қазақ мектептерінде сөз тіркесі синтаксисін дамыта оқыту технологиясының ғылыми-әдістемелік негіздері: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2004. – 369 б.

Овчинников И.Г. Ассоциации и высказывание. Структура и семантика: Учебное пособие по спецкурсу. – Пермь, 1994. – 124 с.

Мұхамеджанова Г.Т. Қазақ тіліндегі көріктеуіш тілдік құралдардың лингвомәдени сипаты және оларды оқыту әдістемесі: фил. док. ... дис. – Алматы, 2016. – 187 б.

Рахметова Р. Қазақ тілі синтаксисін қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: пед. ғыл. док. ... дис. – Алматы, 2010. – 230 б.

Юрков Е.Е. Метафора в аспекте лингвокультурологии: автореф. док. филол. наук. – СПб.: Инфо Ол, 2012. – 55 с.

De Deyne, S., Storms G. (2008). Word associations: Network and semantic properties. 2008. 340 p. (in English)

Szalay L.B., Deese J. (1978) Subjective Meaning and Culture: An Assesment Through Word Associations. Lawrence Erlbaum Associates. 1978. 165 p. (in English)

References

<https://adilet.zan.kz/kaz/>

Abilqayev A. (2009) Qazaq tilin oqytu adistemesi [Methodology of teaching the Kazakh language]. Almaty. 2009. 293 p. (in Kazakh)

Bejsenbaeva Z. (2005) Zhogary oqu ornynnda sozhasam panin oqytudyn gylymi-adistemelik negizderi: ped. gyl. dok. ... dis. [Scientific and methodological bases of teaching the subject of word formation at a higher educational institution] Almaty. 2005. 323 p. (in Kazakh)

Goroshko E. (2003) Jazykovoe soznanie: gendernaja paradigma (monografija) [Linguistic consciousness: gender paradigm]: Monograph. Harkov. 2003. 437 p. (in Russian)

Goroshko E. (2005) Problemy provedenija svobodnogo asociativnogo jeksperimenta [The problem of conducting a free associative experiment] // [Journal of the Volgograd State Pedagogical University]. 2005. No.3 (12). P. 53–61. (in Russian)

Zherebaeva L. (2008) Qazaq tilindegi tildik perifrazdardyn magynasy men qyzmeti: filol. gyl. kand. ...avtoref. [The meaning and function of linguistic periphrasis in the Kazakh language]. Almaty. 2008. 24 p. (in Kazakh)

Kenesbaev I. (2007) Frazеologijalyq sozdik [Phraseological dictionary]. Almaty. 2007. 800 p. (in Kazakh)

Kuchina T. (1993) Razvitie hudozhestvennogo myshlenija podrostkov sredstvami literatury: avtoref. ... kand. ped. nauk. [Development of artistic thinking in youth literature]. Moscow. 1993. 18 p.

Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. (2009) [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes]/ Zh. Mankeeva, S. Bizaqov, A. Zhunisbek. Almaty. 2009. 752 p.

Qurmanova N. (2004) Qazaq mektepterinde soz tirkesi sintaksisin damyta oqytu tehnologijasynyn gylimi-adistemelik negizderi: ped. gyl. kand. ... dis. [Scientific-methodical bases of teaching technology to develop phrase syntax in Kazakh schools]. Almaty. 2004. 369 p.

Ovchinnikov I. Associacii i vyskazyvanie. Struktura i semantika. [Associations and expressions. Structure and semantics]. Perm. 1994. 124 p.

Muhamedzhanova G. (2016) Qazaq tilindegi korikteuish tildik quraldardyn lingvomadeni sipaty jane olardy oqytu adistemesi: fil. dok. ...dis. [Linguistic and cultural nature of decorative language tools in the Kazakh language and their teaching methodology]. Almaty. 2016. 187 p.

Rahmetova R. (2010) Qazaq tili sintaksisin qatysymdyq-tanymdyq turgydan oqytudyn gylimi-adistemelik negizderi: ped. gyl. dok. ... dis. [Scientific and methodological bases of teaching the syntax of the Kazakh language from a participative-cognitive point of view]. Almaty. 2010. 230 p.

Jurkov E. (2012) Metafora v aspekte lingvokul'turologii: avtoref. dok. filol. nauk. [Metaphor in the aspect of linguocultural science]. Sankt-Peterburg. 2012. 55 p.

De Deyne, S., Storms G. (2008). Word associations: Network and semantic properties. 2008. 340 p. (in English)

Szalay L.B., Deese J. (1978) Subjective Meaning and Culture: An Assesment Through Word Associations. Lawrence Erlbaum Associates. 1978. 165 p. (in English)